

РОЗДІЛ 2

ЛІТЕРАТУРА СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

УДК 821.161.2-3.09(437.6) Яцканин

ОБРАЗ МАТЕРІ У ПРОЗІ ІВАНА ЯЦКАНИНА

IMAGE OF THE MOTHER IN THE PROSE OF IVAN YATSKANYN

Талабірчук О.,
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри угорської філології
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

У статті розглядаються оповідання Івана Яцканина «Такий простий день», «Ох, ті селюки», «І довжникам нашим...», «Родинне свято», у яких простежується зображення духовного зв'язку між батьками і дітьми. Акцентується увага на образі матері, простежуються особливості художнього вираження автором духовної атмосфери рідного простору.

Ключові слова: образ жінки-матері, оповідання, рідний простір, духовний зв'язок.

В статье рассматриваются рассказы Ивана Яцканина «Такой простой день», «Ох, те мужики», «И должникам нашим ...», «Семейный праздник», в которых прослеживается изображение духовной связи между родителями и детьми. Акцентируется внимание на образе матери, прослеживаются особенности художественного выражения автором духовной атмосферы родного пространства.

Ключевые слова: образ женщины-матери, рассказы, родное пространство, духовная связь.

The article deals with the stories of Ivan Yatskanyn "Such a simple day", "Oh, those villagers", "And to our debtors...", "Family holiday", in which is traced the image of the spiritual connection between parents and children. The attention is accentuated on the image of the mother, traces the peculiarities of artistic expression by the author of the spiritual atmosphere of his native space.

Key words: image of the mother, spiritual atmosphere, native space.

Постановка проблеми. Іван Яцканин належить до когорти сучасних українських письменників Словаччини. Його художній світ постав із материнської землі (Пряшівщини), увібравши в себе духовні константи рідного топосу, менталітет, звичаї, моральні оцінки і переконання.

У художньому ойкосі (домі) І. Яцканина важливе місце посідає зображення духовного зв'язку між батьками і дітьми. Це простежуємо в оповіданнях «Такий простий день» (зб. «Місце проживання»), «Ох, ті селюки» та «І довжникам нашим...» (зб. «Тіні й шрами»), «Родинне свято» (зб. «Втеча»). Об'єднує ці твори концептуальний образ матері, який формує особливу духовну атмосферу кожного твору.

Стан опрацювання. Проза письменника стала предметом аналізу літературознавців Словаччини Ю. Бачі, В. Гарянски, Я. Джоганика, Ф. Ковача, В. Конопельця, С. Макари, М. Неврлого, М. Романа, а також України – О. Вертія, О. Ігнатювич, Р. Кухарука, Т. Ліхтей, П. Осадчука, Д. Павличка, Т. Салиги, Д. Федаки, С. Федаки.

Проте жоден із дослідників не звертався до аналізу образу матері в художньому світі автора.

Мета статті – простежити особливості художнього вираження образу жінки-матері в оповіданнях Івана Яцканина.

Виклад основного матеріалу. Проблема батьків і дітей належить до вічних проблем людства, вона знайшла вияв у творчості чи не кожного письменника. В українській літературі другої половини ХХ ст. ця проблематика розкривається у багатьох творах І. Чендея, Є. Гуцала, Гр. Тютюнника. Саме з творчістю цих письменників суголосна й аналізована проблематика творів І. Яцканина.

Як відомо, образ жінки-матері – один із найважливіших в українській культурі, де зберігся високий культ матері, що відобразилося у народній творчості, особливо весільній обрядовості, та художній літературі [2, с. 356]. Архетип матері є одним із найдавніших у свідомості українського етносу. Спочатку він трансформувався в архетипи Землі (Мати сира-земля) та Води. В аналітичній

психології К.Г. Юнга виділяються два жіночі архетипи: Великої Матері та Аніми.

У художніх текстах архетип Матері також відіграє значну роль. Як слушно зазначає Г. Гармата, «традицію трактування образу жінки-матері до нас донесли численні літературні твори, обряди й міфи, що можна спостерігати в національно-культурній скарбниці нашого народу. У давньоруській літературі основними рисами, що характеризували такі образи, були співчуття вдові, матері, що втратила сина, привабливість жінки, відданість родині, вірність, ніжність до близьких. Але з часом цей образ трансформувалася і набув нових рис: від обездоленої селянки, що у всьому підкоряється долі – до емансипованої інтелігентки, що здатна боротися нарівні з чоловіком за права. З'являється новий образ жінки-матері, що бореться за власні права, економічне, моральне рівноправ'я. Із розвитком суспільства свідомість особистості змінюється, так само трансформується образ жінки, який еволюціонував до нової героїні, що вцент розбиває традиційні поняття про місце і роль жінки в суспільстві» [1].

«Українська жінка, – як зазначає К. Недзельський, – у повному сенсі цього слова виступала берегинєю свого народу, маючи безпосереднє відношення до національної самоідентифікації українців, адже, як вихователька своїх дітей, закладала в їхні душі позитивні для буття спільноти психологічні якості» [3, с. 83]. На винятковому значенні жінки-матері в українській ментальності наголошував Б. Цимбалістий [4, с. 28], зазначаючи, що багато українців із великим пієтизмом і любов'ю з дитинства згадують саме матір. Пов'язано це з тим, що вихованням в українських родинах займаються переважно матері, та й структура родини зберегла багато рис матриархату [4, с. 30].

У творчості І. Яцканина знаходимо традиційне для української літератури зображення образу матері-трудівниці, селянки, яка все життя працює задля родини. Мати у Яцканинових героїв постає невіддільною від праці на землі та домашнього затишку, вона уособлює берегиню домашнього вогнища.

Такою бачимо матір в оповіданні «Такий простий день», де її образ асоціюється з дитинством: «Колоски забивають зубки, мати їх старанно вибирає і кладе до копи. За нею ходить він, Степанко, збирає колосся і носить його до мами. А вона така весела і красива, що малому й стерня вже не така колюча» [6, с. 56]. Такі спогади про дитинство сповнюють героя відчуттями радості та легкості буття, коли для того, аби бути щасли-

вим, достатньо було присутності мами. Сам герой свої поривання до минулого символічно поєднує з нитками: «Певно, у кожної людини є така нитка, що її держить, щоб вертатись назад» [6, с. 57]. Образ матері нерозривний із рідним локусом – хатою, де герой почуває себе затишно і спокійно: «Зараз у маминій хаті почував себе впевнено, на душі стало так легко, безтурботно» [6, с. 55]. Для відчуття безпеки і спокою замало лише рідного простору. Якщо мати відсутня, то втрачається його енергетична аура й краса, він ніби одразу порожніє і занепадає.

Прикметно те, що персонажі творів приходять до своїх матерів тоді, коли самі потребують підтримки, поради та заспокоєння, хоча вони й дорослі чоловіки, котрі мають уже власні сім'ї. Така ситуація характерна для української ментальності, бо, згідно з Б. Цимбалістим, українській дитині важко ідентифікуватися з батьком, бо він мало уваги приділяє її вихованню, беручи участь більше у покаранні. Мати ж постійно піклується про дитину, тому «норми поведінки, характер моралі, ідеал людини, настанова до життя в українця є підпорядковані нормам і гієрархії вартостей – типовим для жінки, для жіночої свідомості» [4, с. 30]. Навіть якщо герой не говорить про свої проблеми, мати на інтуїтивному рівні відчуває їх. Вона намагається дати пораду відповідно до свого досвіду, але її слова сприймаються швидше як докір, ніж як корисна настанова. Поведінку сина, який залишив сім'ю заради іншої жінки, мати в зазначеному оповіданні оцінює з усталених морально-етичних норм: «Знаєш, у нас такого не було. Жив би, як і другі люди» [6, с. 57].

Контраст між двома світами – села і міста – присутній і в розв'язці твору: мати залишається вдома, а син відходить у місто. Кожному важко від розлуки, і відстань, що виникає між ними, символізує і довжину духовного зв'язку, який на віддалі слабшає: «– Присядь перед дорогою, – сказала мати, коли Степан увійшов у хату. – Додому приходить не лише тоді, коли дуже сумно...

Степан, поспішаючи у місто, запитував сам себе, де блукає радість, і чому не приходить у непрошені дні» [6, с. 58].

Рідний простір об'єднує два покоління людей: батьків і дітей, утворює специфічний мікросвіт, де кожен знаходить те, чого йому бракує. Цим мікросвітом для Яцканинових героїв є село, де народилися і вирости. Провідувати не тільки рідних, а й односельців – важливий складник їхнього життя, цим визначається рівень моральної духовності та зв'язку з родом. Про це свідчить і опо-

відання «Ох, ті селюки», яке вже з перших рядків характеризує головного героя Михайла Митрука, якого «всі в селі поважали й за те, що часто навідувався додому. По вечорах сидів у корчмі, слухав сільських мудреців, яким цілком вистачало того, що хтось їх слухає» [7, с. 43]. Михайло, як і Степан, навідувався додому тоді, коли йому було сумно. В оповіданні подано трактування автором поведінки селянина, якщо той часто навідується додому: «Коли селюк, який вже досить того набрався у місті, дуже часто приходив додому, то його щось з'їдає, щось йому жере нерви. В такому разі від нього треба втекти, залишити його самотнім, хоч, правду кажучи, йому й це не допоможе, бо саме тоді у селюків злість змішується із завзятістю, і тоді від нього треба сподіватись або твердої роботи, або якогось непередбачуваного розбишацтва» [7, с. 45].

Причина Михайлового суму, як і в Степана з попереднього твору, полягала в нещасливому сімейному житті. Рідний простір заспокоював його, втішав, та й була можливість більше часу проводити з матір'ю. Автор пояснює, чому селянин іде додому, коли йому погано: «Отакі-то селюки: як проблема, то гайда додому. Нагадують трохи побитих собак, які у закутках власного подвір'я гоять, вилізують рани» [7, с. 45–46]. Отже, рідний простір має зцілюючу силу, передусім лікує душу, надає сили жити далі після поразок у двобої з життям.

Характеристика поведінкової моделі селянина, яка знайшла своє вираження у тексті оповідання «Ох, ті селюки», притаманна й іншим персонажам творів письменника. Так, Павло Шпотак, герой оповідання «Родинне свято», успішний артист, розмірковує про свою долю і насамперед про те, чи добрий обрав шлях у житті. Свій поважний ювілей – шістдесятиріччя – хоче відсвяткувати вдома, на братовому обійсті, бо після смерті батька усе своє роздав і відмовився від маєтку: «Хочеться покликати всіх, вишніх і нижніх сусідів, ровесників із села, оту театральну зграю, без якої він і сам вже не може існувати» [5, с. 104]. Таке бажання свята міщанина, вихідця із села, у рідному просторі свідчить про те, що повністю міським він так і не став, а найдорожче, що в нього є – це братів маєток та сад: «Він знав цей сад, це ще батьків труд. Знав смак кожної груші, яблуні, кожної сливи, які росли біля плоту і створювали якусь огорожу. Сад збігався у клин, за яким, як пліт, густо-густо проросла ожина, через яку не пройдеш» [5, с. 110]. Таке відчуття виникало, можливо, й тому, що саме там міг відчутти себе значущим і потрібним, бо свого іншого

рідного простору так і не створив: «До своєї хати й опівночі не пізно, – подумав Павло Шпотак, під'їжджаючи до села. Та в нього склалося якось інакше: почуття «своєї» розмилось десь у промандрованих літах» [5, с. 106].

Ситуація приїзду героя до рідного села та пов'язаних із цим подій асоціативно веде нас до оповідання Г. Тютюнника «Син приїхав» та новели І. Чендея «Син». Проте, на відміну від Павла Дзякуна («Син приїхав»), Павло Шпотак не хизується своїм успіхом перед односельцями, а радше прагне відчутти підтримку рідних, проте на власному святі почувається зайвим і непотрібним. Порозуміння він хотів знайти у мами, цей шлях до неї символізує і потяг до самопізнання, самовіднайдення, до ідентифікації себе з родом: «Дивний смуток вдирався у душу. Йому було жаль самого себе» [5, с. 115]. Його зустріч із матір'ю нагадує прихід блудного сина, котрого мати прощає за всі гріхи. Однак інтерпретувати мотив блудного сина у контексті оповідання можна як бажання героя знайти притулок у просторі рідної хати та батьківського саду. Пройшовши більшу частину життєвого шляху, герой повертається додому, щоб віднайти відчуття підтримки і спокою: «Мамина хата. Хатні вікна акуратно затягнуті занавісками, вони не бачать світу, як і їхня господиня.

Мати сидить на засипці і порожніми очима шукає сонце. Коли туди зиркне хоч би один промінь, то матері час від часу здається, що у голову ковзнула вузька смужка світла.

Вдарив хвіртка.

Ти, Павлику? – мати впізнає сина по тому, як ступає вузьким бетонним хідником, як дихає, як покашлює.

Павло цілує матір, долонею гладить її лице, дивиться у її погаслі очі.

Чую, там весело, а ти тут. Чого ти такий сумний, Павлику мій? То ж твоє свято... – старенька мати говорила із сином, а очі дивились далеко-далеко через крону кучерявої груші, чекаючи, коли нарешті появиться вузька смужечка...

Павло заплакав.

Поплач, Павле, поплач, то й легше на душі буде. У дитини палець болить, а в матері ціле серце» [5, с. 116].

Проблема вірності батьківським настановам розкрита в оповіданні «І довжникам нашим...». Написане у формі спогадів сина про матір, воно розкриває проблеми, які супроводжують життя чи не кожної людини: значущість батьків у існуванні дитини і важкість, коли їх не стає.

Оповідання «І довжникам нашим...» прийняте елегантним сумом за пройденим часом, за жит-

тям, яке вже не повернути. Образ матері овіяний смутком. Герой згадує її докірливі слова, що він рідко приходив додому. Тільки з часом чоловік розуміє, наскільки йому їх бракує. Цими словами розпочинається твір, вони присутні і в його завершальній частині:

« – Хвоще, так рідко домів ходиш. А я тебе... – не доказала, біль взяв слова.

А мені якась власна безвихідь відібрала мову, хоч так багато хотілось сказати.

Мамо, більше мені цього не говоріть...» [5, с. 80].

І в цьому творі образ матері нерозривний із простором рідного обійстя: подвір'я, хати, шуму берестів, поля. Мати спливає в пам'яті як жінка, котра завжди працювала як по господарству, так і в полі. Праця на полі, як загалом для багатьох селян, була вагомим чинником її життя: *« – Я собі все можу пригадати, кожен стежку, кожен камінь на тій стежці. Знаєш, хлопче, земля все дає і забирає все. Потримай мене, бо я така слабка, як бадилля. Так, так, все на світі до часу, але што днесь втече, то завтра не доженеш... Ой, йой, йой, там зістала моя сила, там...»* [5, с. 84].

Героєві пригадався момент, коли мати, напевно вже хворіючи, просила його передати батькові, щоб він розрахувався з усіма їхніми боргами.

Тоді він не розумів її слів, бо які в них могли бути борги. Тільки після її смерті, коли стояв на осиротілому обійсті, де «без газдині хата плаче», і розумів, що вже ніколи не побачить за хвірткою матір, він збагнув, що вона мала на увазі: *«І в ту мить, не хапаючись гаманця, хочеться підраховувати власні борги»* [5, с. 85].

Так стає зрозумілою назва твору «І довжникам нашим...», що є фразою з молитви «Отче наш». Йдеться про всі короткі нечасті зустрічі дітей з батьками, про все те, що хотілося сказати чи зробити, але не було здійснено. Це й становить багаж духовних боргів, які часто вже не можна виправити, тільки сподіватись спокути через каяття. Епіграф слугує застереженням для всіх дітей, щоб потім не було жаль за марно втраченим часом: *«Стережи, сину мій, заповідь батька свого, і не відкидай науки матері своєї»* / Книга приповістей Соломонових, 6,20 / [5, с. 81].

Висновки. Отже, у проаналізованих оповіданнях автор виводить героїв, вихідців із села, які зреалізувалися у місті, проте не втратили сільської свідомості, не загубили нитку духовного зв'язку з рідним домом, який нерозривно пов'язаний з образом матері. Зазнавши життєвих проблем, вони шукають притулок вдома, але простір надає сили тільки тоді, коли він оживлений, одухотворений присутністю матері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гармата Г. Образи-архетипи у творчості Євгена Гребінки та Максима Рильського: порівняльні аспекти / Г.В. Гармата // Режим доступу: http://philolog.univ.kiev.ua/library/zagal/Literaturoznachchi_studii_2012_34/053_059.pdf.
2. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / Віталій Жайворонок ; НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – Київ: Довіра, 2006. – 703 с.
3. Недзельський К. Сотеріологічна функція жінки в національному бутті українського народу / К. Недзельський // Українське релігієзнавство. – 2009. – С. 83–91.
4. Цимбалістий Б. Родина і душа народу / Богдан Цимбалістий // Українська душа. – Нью-Йорк : Ключі, 1956. – С. 26–43.
5. Яцканин І. Втеча / Іван Яцканин. – Пряшів : Словацьке пед. вид-во в Братіславі, відділ української літератури в Пряшеві, 1995. – 127 с.
6. Яцканин І. Місце проживання / Іван Яцканин. – Пряшів : Словацьке пед. вид-во в Братіславі, відділ української літератури в Пряшеві, 1987. – 147 с.
7. Яцканин І. Тіні й шрами / Іван Яцканин. – Пряшів : Словацьке пед. вид-во в Братіславі, відділ української літератури в Пряшеві, 1994. – 97 с.